

Fig. 1. Vejlbj. Kirken set fra øst. - *The church seen from east.*

K.def. L. 1963

VEJLBY KIRKE

HASLE HERRED

Vejlbj kirke hørte i middelalderen under kantorembedet ved domkirken i Århus¹. 26. april 1687 overdrog kongen kirken til kirkeskriverembedet², og 29. april 1720 skødede han den til købmand Jens Andersen Møller i Århus³. Efter dennes død 1741 arvedes kirken af datteren Maren Jensdatter Møller, der var enke efter byfoged Oluf Andersen⁴ (jfr. oversigten, p. 1468). Maren Møller døde 1766, og hendes søstersøn og universalarving Magnus von Beringskjold afstod ved skøde af 11. december 1770 kirken til amtsforvalter Jens Thygesen⁵, som året efter skødede den til Ole Christian Secher⁶. På auktion 31. juli 1777 solgte denne kirken til Lars Madsen Perstrup i Gråmølle⁷, der 15. december 1784 solgte den til Anders Rasmussen i Brendstrup og Christian Faurschou i Århus⁸ (jfr. ↑alterklæde). 1810 afhændede Christian og Anders Faurschou kirketienden til sognets hartkornbesiddere⁹.

Kantor ved domkapillet i Århus, i hvis beneficium Vejlbj kirke som nævnt var inkorporeret, lod sognet betjene af forskellige, ordinerede personer, sidst af en mand, der

Fig. 2. Vejlbys Kirke set fra nordøst. *The church seen from north-east.* K.deF.L.1988

tillige var rektor for latinskolen. 1680 døde den sidste kantor, og det følgende år blev sognet annekteret øverste kapellani ved domkirken (jfr. †præsterække). Reskript af 26. august 1803 bestemte, at Vejlbys sogn ved næste vakance skulle udgøre et selvstændigt præstekald. Denne ledighed indtraf 1811, da C.V. Hertel, der kendes som Århus domkirkes historiograf, og som har givet en indgående skildring af Vejlbys sogn og kirke, søgte væk og fik embede i Øster Tørslev. Vejlbys kirke overgik til selveje 1. januar 1911. *Sagn*. Til kirkegården er knyttet beretninger om liglam, til kirken fortællingen om bygmesteren, der efter byggeriets afslutning måtte ofre sin egen søn, da han havde lovet at grave det første levende, han mødte, ned¹⁰.

Kirken rejser sig ved kanten af morænebakkerne nord for Århus, øverst på de skråninger, der danner Egådalens sydside. Fra kirkegården er der udsyn langt op i land og ud over Kaløvig mod Helgenæs. Fra højden har man kunnet overskue vadestedet inden for Egåens udløb i Århusbugten. Vejlbys vestre del har omsluttet kirken (fig. 35); i løbet af det seneste årti er landsbyen imidlertid ganske forsvundet, idet trivielle græsarealer og trøstesløst institutionsbyggeri har fortrængt småhuse, gårde og haver¹¹. Frilæggelsen af kirken indledtes 1912, da en husrække uden for vestre kirkegårdsmur brændte¹².

I to omgange, henholdsvis 1919 og 1933¹³, er kirkegården betydeligt udvidet i nordlig retning; begge afsnit, der adskilles ved Vægtervej, har en blandet *hegning* af hæk, stendige, trådgitter og plankeværk, og som indgange fungerer gitterlåger mellem murede, teglhængte piller. 1973 gennemførtes endnu en

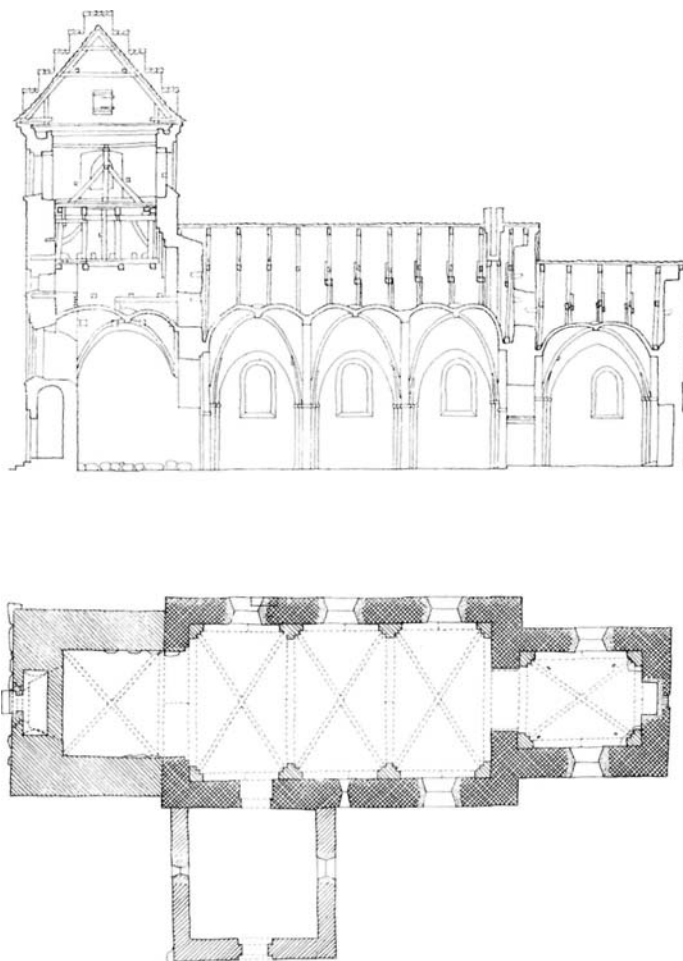

Fig. 3. Vejlbj. Længdesnit og plan 1: 300. Målt af Aksel Skov 1940 og elever fra Arkitektskolen i Århus 1975, tegnet med supplementer af KdeFL 1977. —Longitudinal section and ground-plan 1:300.

forøgelse af kirkegårdsarealet, og der forberedes en ny tilkørsel med parkeringspladser og menighedshus. Hvidkalket *ligkapel* i det sydvestre hjørne af den første kirkegårdsudvidelse, opført 1966 efter tegning af Aage Kristensen og Aksel Skov.

Den ældre, oprindeligt vistnok rektangulære kirkegård har på syd- og vestsiderne bevaret sin bemærkelsesværdige, antagelig senmiddelalderlige *hegnsmur*, som i synsprotokollen 1862, da alle fire sider endnu var i behold, beskrives som seks alen høj og en »stor Pryd for Kirken«¹⁴. På de bevarede strækninger er muren, hvis udbedring og hvidtning gentagne gange omtales i ældre tid, op til 130 cm svær og måler i dag knap to meter over terræn på indersiden; den er opført som kassemur med en kerne af marksten i ler¹⁵ og har façader af større

KdFL 1968

Fig. 4. Vejlbj. Tårnets søndre glamhul (p. 1461). *South belfry light.*

sten, der særligt ved murens fod når betragtelige dimensioner. Foroven afsluttes murværket med nogle udkragede munkestensskifter under teglafdekningen, der har fald mod kirkegården¹⁶. Terrænforholdene er mindst ændrede på vestsiden, og her er muren udvendig ca. tre meter høj. Den oprindelige øst-mur, som i begyndelsen af 1800-tallet var i dårlig stand¹⁷, sløjfedes 1890¹⁸; og ved anlæggelsen af den første kirkegårdsudvidelse bifaldt synet, at nord-muren blev fjernet¹⁸.

Et par jerngitterfløje mellem murede, teglhængte piller, senest udformet af Aksel Skov 1940¹⁸, udgør *hovedindgangen* til den ældre kirkegård; i den sløjfede østmur, der stod længere mod vest, sad den murede *†portal* vist også ud for koret. En brøstfældig stenbro, som pikkeren 1695—96 forfærdigede »uden for Kirkegaardsmuren«¹⁹, kan have ligget ved hovedindgangen, hvis *†rist* var repareret 1685—86²⁰. Næsten ret for våbenhuset sidder i sydmuren en fladbuet, på ydersiden falset åbning (fig. 5 og 8), hvis *†rist* repareredes 1699—1700¹⁹; indgangens nuværende, flammede *dørfløj* med kasselås er muligvis anskaffet 1713—14¹⁹. Hertel meddeler, at der ved begge portaler var et tre alen bredt fortov og stentrapper op til indgangene; han anfører tillige, at der indtil 1632 i

K. deF. L. 1968

Fig. 5. Vejlbj. Udsnit af søndre kirkegårdsmur med låge (p. 1456). — *Section of south churchyard wall with gate.*

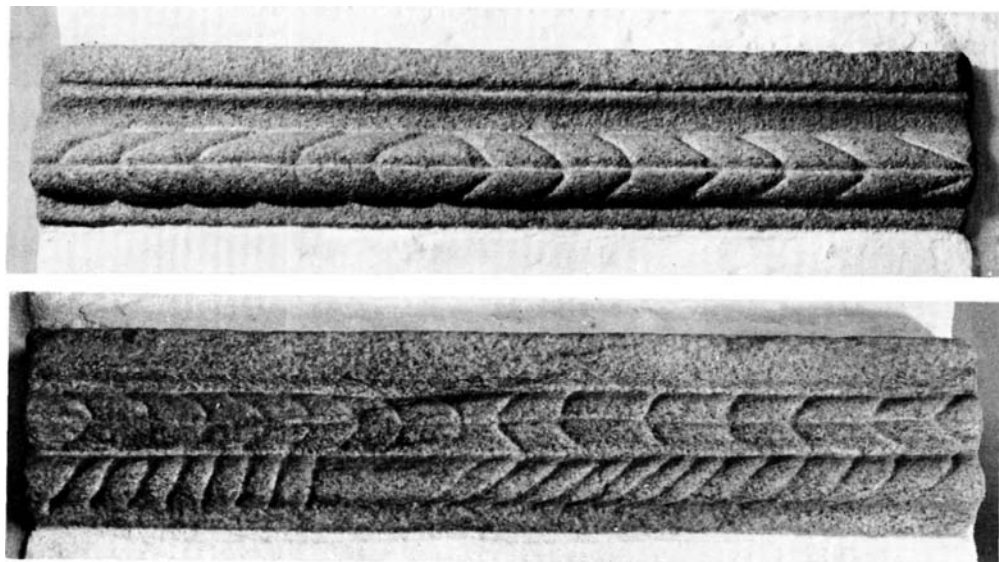
nordmuren fandtes en *†*låge, som førte til præsteboligen i »Annexgården«, umiddelbart nord for kirkegården.

Et *†*ligkapel stod i kirkegårdens nordøstre hjørne fra slutningen af 1880'erne²¹ til opførelsen af det nuværende, der er nævnt ovenfor.

En anelig, grundmuret og teglhængt *†*kirkelade, der lå langs den nordre del af kirkegårdens østmur, blev i 1680'erne¹⁹ udbedret, øjensynlig med henblik på udlejning. Istandsættelsen videreførtes i 1690'erne²², da der tillige blev opstillet plankeværk, gravet brønd og anlagt en kalkbænk. Bygningen, der jævnligt var genstand for mindre reparationer, brugtes en overgang til smedie, og beboedes 1720 af en kaptajn Klausen²³. Efter skolens brand henlagdes undervisningen til kirkeladen, som dog kort tid efter blev nedbrudt af kirkeejeren Magnus Beringskjold. Et mindre hus, der rejstes i stedet, forsvandt 1940.

Beplantning med asketræer nævnes første gang 1720²³, da tiendejeren lod en del fælde; Hertel anser træerne for »uundværlige, da Kirken ligger meget højt«. I dag står en enkelt ask ved nordmurens østre ende, mens der langs sydmuren er kastanier og langs vestmuren lindetræer.

Cementstøbt *fortov* lagt omkring kirken 1915¹⁸, afløst af brolægning 1976.

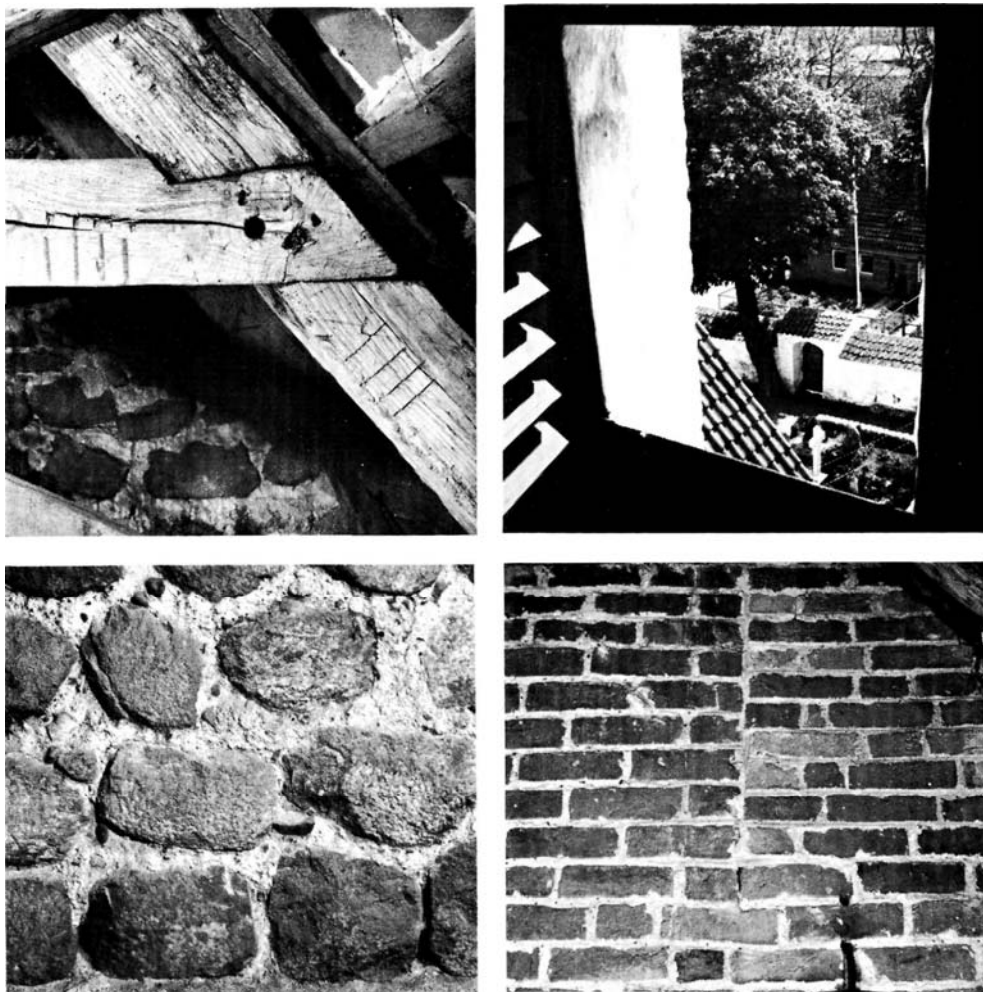
N. E. 1968

Fig. 6. Vejlbj. Korbuens nordre og søndre kragsten (p. 1458). — *Imposts of chancel arch.*

Kirken består af romansk kor og skib, et sengotisk våbenhus foran syddøren samt et sengotisk tårn i vest. Orienteringen har en ubetydelig afvigelse mod syd.

Kor og skib er opført af *marksien* og enkelte stykker *kløvet kamp*, i regelmæssige lag i en fin kalkmørtel (fig. 9); af bygningens hjørnekæder er i alle tilfælde korets søndre sat om. Af de oprindelige *vinduer* er korets østre og et i skibets sydside bevaret; begge steder er der, ligesom ved kirkens øvrige, oprindelige åbninger, anvendt kvadre ved hjørnerne. Den krumme overligger ved korets nu tilmurede gavlvindue har på forsiden, koncentrisk med åbningens rundbue, indridset en streg²⁴, der formodentlig angiver en grænse for façadepuds. Norddøren, der er tilmuret, anes indvendig og står siden 1941 i façaden som en 107 cm bred og 35 cm dyb, rundbuet niche med profilerede kragbånd (p. 1368, figur 6c). Den tilsvarende sydportal, som er i brug, er udvendig 228 cm høj og 267 cm på murens inderside; kragbåndene her har en mere markant profi-filering (p. 1368, figur 6b). Den rundbuede koråbning, hvis stik er sat med kileformede kvadre, har profilerede kragsten (p. 1368, fig. 6a), der på langsiderne har tovsnoningslignende dekoration (fig. 6). Rester af loftsbjælke i koret konstateret 1977²⁵.

Tilføjelser og ændringer. I de sidste generationer før reformationen iværksattes en betydelig ombygning og udvidelse af kirken: Kor og skib fik hvælv, ved skibets vestgavl rejstes et kraftigt tårn, og på sydsiden blev tilføjet et muret våbenhus. Rækkefølgen af disse arbejder lader sig næppe fastslå med sikkerhed; tårnet, som ved adskillige enkeltheder røber samhörighed med andre tårne på

K.deF. L. 1968

Fig. 7—10. Vejlbym. 7. Udsnit af spærfag i koret, østsiden af hanebåndets og spærrets samhørende nummerering (p. 1463). 8. Søndre kirkegårdsplads set fra tårnets klokkestokværk (p. 1456). 9. Udsnit af murværket på indersiden af korets taggavl (p. 1458). 10. Udsnit af murværket på indersiden af våbenhusets taggavl. (p. 1462). — 7. *Section of truss in the chancel, east side with appropriate numbering of the collar beam and the truss.* 8. *South gate of the churchyard seen from belfry.* 9. *Section of masonry on the inside of the chancel's gable.* 10. *Section of masonry on the inside of the gable of the porch.*

egnen (jfr. p. 237), synes dog opført før skibet hvælvedes, og moderniseringens sidste led har formentlig været en mindre forhøjelse af våbenhuset.

Tårnet er lidt smallere end skibet, fire stokværk højt, opført af munkesten i munkeforbandt på en syld af svære marksten og kronet med gavle, der vender mod nord og syd. Østmuren bæres af en spids, falset bue, der foran skibets gavle er spændt ud mellem tårnets nord- og sydmur. Tårnrummet åbner sig med en spidsbuet arkade mod skibet i fuld bredde og overdækkes med et halvstens

Fig. 11. Vejlbj. Indre, set mod vest. — *Interior, looking west.* Poul Pedersen 1977

krydshvælv, der kun i øst bæres af skjoldbue. Rummet er belyst fra vest med et højtsiddende, rundbuet vindue, der er smiget indvendig og falset udvendig, hvor det sidder i spidsbuet spejl. Tårnets nedre del er bygget med usædvanligt svære mure; i nord og syd andrager tykkelsen godt halvanden meter og i vest lidt over to. Her er i murlivet, under vinduet, udsparet et lille rum, kaldet klokkekammeret, 1705—06¹⁹ klokkehuset, som i sin længderetning overdækkes med et fladbuet tøndehvælv. Der er kun adgang til rummet udefra; dog er den eksisterende åbning en udvidelse af den oprindelige, muligvis udført 1705—06¹⁹, da dørens træ og beslag fornyedes. Malling kirke, syd for Århus, har i tårnets vestmur et lignende rum, men hensigten med disse indretninger ligger ikke klar²⁶. Imidlertid er det i Vejlbj kirke åbenbart, at tårnrummet ikke er blevet fuldendt efter den oprindelige tanke: Vestvinduet uafærdige, øvre afslutning og lysningens sidesmige, der som et par svære piller, med hulsøm på hjørnerne, fortsætter op over hvælvet, hvor de brat stopper i niveau med en række bjælkehuller, lader formode, at den oprindelige plan gik ud på at indrette et højere tårnrum, der havde et større vindue og muligvis skulle have været udstyret med træloft.

I den lave mellemetage over tårnrummets hvælv er der i vestmuren en lille,

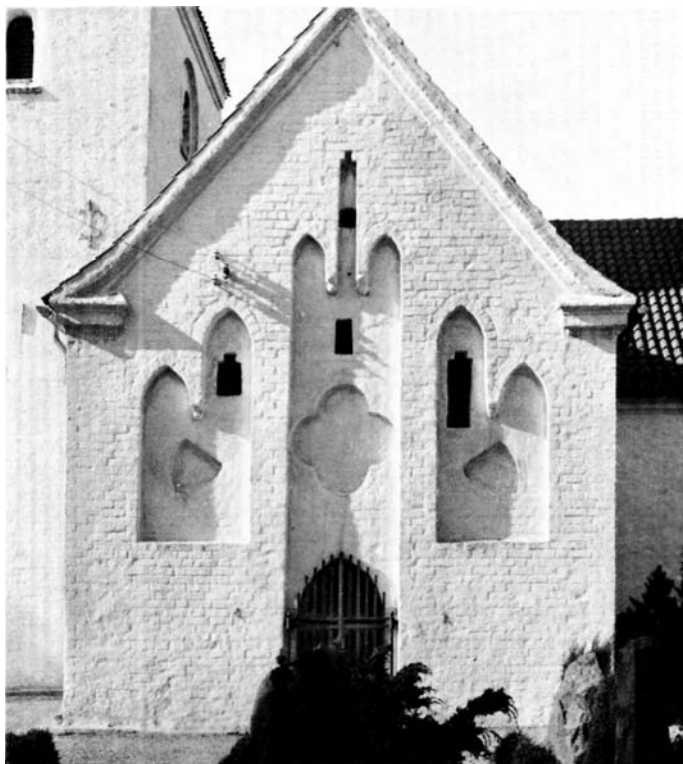
Fig. 12. Vejlbj. Indre, set mod øst. — Interior, looking east.

NE1967

spidsbuet lysåbning, der udvendig sidder i spidsbuet spejl; næste etage har en falsat, fladbuet lysåbning i syd. Klokestokværket har glamhuller mod alle verdenshjørner: Mod nord og vest spidsbuede, på de to andre sider brede og fladrundbuede. Søndre glamhul, der er dobbeltfalsat og tvedelt (fig. 4) er nært beslægtet med lydåbningerne i Århus domkirkes tårn (p. 237). Samtidig med at murværket på tårnets vest- og sydsider udbedredes 1701²⁷, lagdes der tagsten i glamhullerne. Hver af tårnets kamtakke taggavle er dekoreret med en høj blænding, hvis bredde andrager godt en trediedel af façadelængden. Oventil afsluttes blændingen med tre stigende spidsbuer, der adskilles af konsolbårne stave. Hver blænding indeholder en fladbuet åbning i et spidsbuet spejl. Tårnets kamtakke går antagelig tilbage til opførelsen og benævnes ved reparationer 1702²⁸ og 1718—19¹⁹ henholdsvis kamme og tindinger; blytag omtales i anledning af fornyelse 1691—92²⁰.

Korets og skibets overhvælvning, der skal henføres til 1480'erne (jfr. kalkmalerier), er, samtidig med en mindre forhøjelse af murene, udført med henholdsvis eet og tre fag krydshvælv, der hviler på falsede hjørne- og vægpiller. Vederlag markeres med et halvrundt skifte; gjord- og skjoldbuer er spidsbuede.

Det store våbenhus foran skibets syddør er på en markstenssyld opført af

K.deF. L. 1968

Fig. 13. Vejlbj. Våbenhusets gavl. — *Gable of porch.*

munkesten i munkeforbandt; på langsiderne er enkelte kvadre med henblik på den dekorative virkning ordnet i vandrette bånd (jfr. p. 280). Gavlen, der oprindelig havde kamtakker (fig. 13), er udstyret med tre lige brede, halv sten dybe blændinger, af hvilke den centrale når fra terræn og op i gavltoppen, hvor den afsluttes i en tredeling, der ikke er uden slægtskab med tårnblændingen og adskillige blændinger på andre af stiftets kirker. Midtblændingen omslutter den spidsbuede portal og herover en firpasblænding, der ligesom sideblændingernes skjoldblændinger kan antages at have været bemalede. Ifølge syns-protokollen havde våbenhuset 1862 ingen vinduer; nu sidder der et i hver langmur: Mod vest et genanvendt romansk, der måske er anbragt 1912, da et oprindeligt vindue i skibets nordside blev udskiftet, i øst et større, rundbuet vindue, der formentlig går tilbage til våbenhusets nedennævnte modernisering 1881. Den oprindelige bygning er endnu i katolsk tid, antagelig for at opnå en rummeligere loftsetage, forhøjet omtrent til den nuværende højde; arbejdet er udført i munkesten med midtridsede lejefuger (fig. 10).

Våbenhuset nævnes første gang i 1680'erne²⁰, da bygningen havde blytag, og tømreren lavede nyt loft. Under syn 1827²⁹ hedder det, at huset bruges som

rullestue; ved en indvendig istandsættelse 1880—81³⁰, i hvilken forbindelse omtales arkitekterne Maag og P. Frederiksen, udførtes nyt gulv, trappe til loftet og en tremmedør.

For kirken som helhed nævnes i tiden efter reformationen *istandsættelser* 1691—92¹⁹, 1738 (p. 1472f.) og 1820³¹; ved en af disse lejligheder må gesimserne og tagets opskalkning sandsynligvis være udført. For våbenhusets vedkommende omtales reparation af langmurene 1700—01¹⁹, hvilket år imidlertid forekommer for tidligt til det barokke formsprog, som nævnte omdannelse er udtryk for; snarest skal arbejdet, der indbefattede en mindre forhøjelse af våbenhuset, henføres til den periode, da den af Hertel så rosende omtalte Jens Andersen Møller ejede kirken. Istandsættelser i 1870'erne³⁰ ved V. Th. Walther, 1940—41 ved Aksel Skov og 1977 ved Knud Friis og Elmar Moltke Nielsen, har først og fremmest omfattet bygningens indre og inventar.

1862 havde kirken rektangulære *trævinduer*, der 1866—67¹⁸ afløstes af jernrammer efter tegning af V. Th. Walther; det midterste i skibets nordside etableredes 1912¹⁸. Kirkens *gulve* var 1807³² i god stand og beskrives 1862 som gule og røde teglfliser i skibet, trætrin ved opgangen i triumfbuen samt de stadig eksisterende ølandsfliser i koret. Stolestadernes trægulve ønskedes 1923¹⁸ fornyet. 1876 havde kirken et *varmeanlæg*³³, 1895 og 1919³⁴ nævnes fornyelser. *Tagværkerne*, der repareredes 1699—1700 og 1709—10¹⁹, bevarer i kor og skib omfattende rester af de oprindelige spærfag af egetræ (med to sæt tømmer-numre, jfr. fig. 7); hvert fag har haft et højsiddende hanebånd samt dobbelte skråstivere³⁵. *Tagmateriale* omtales første gang 1685—86²⁰ og var da bly overalt; i de følgende årtier forekommer jævnligt udbedringer. 1789²³ lagdes tegl på kor og våbenhus, 1923¹⁸ på skib og tårn.

Kirken står i dag teglhængt og er inde og ude hvidkalket med afrensede kvadre ved korets østvindue (siden 1881¹⁸), ved bygningens hjørner (ønsket 1907¹⁸) og ved norddøren (siden 1941).

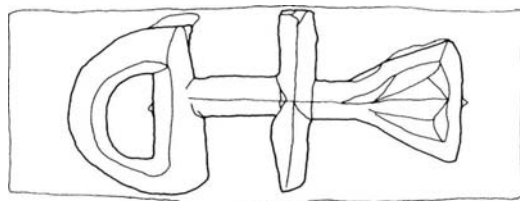

Fig. 14. Vejlbj. Mursten med indridset bomærke 1:4, placeret 1,3 m over gulv, østligst i tårnrummets sydvæg. KdeFL. — Brick with incised mark in the south wall of tower chamber.

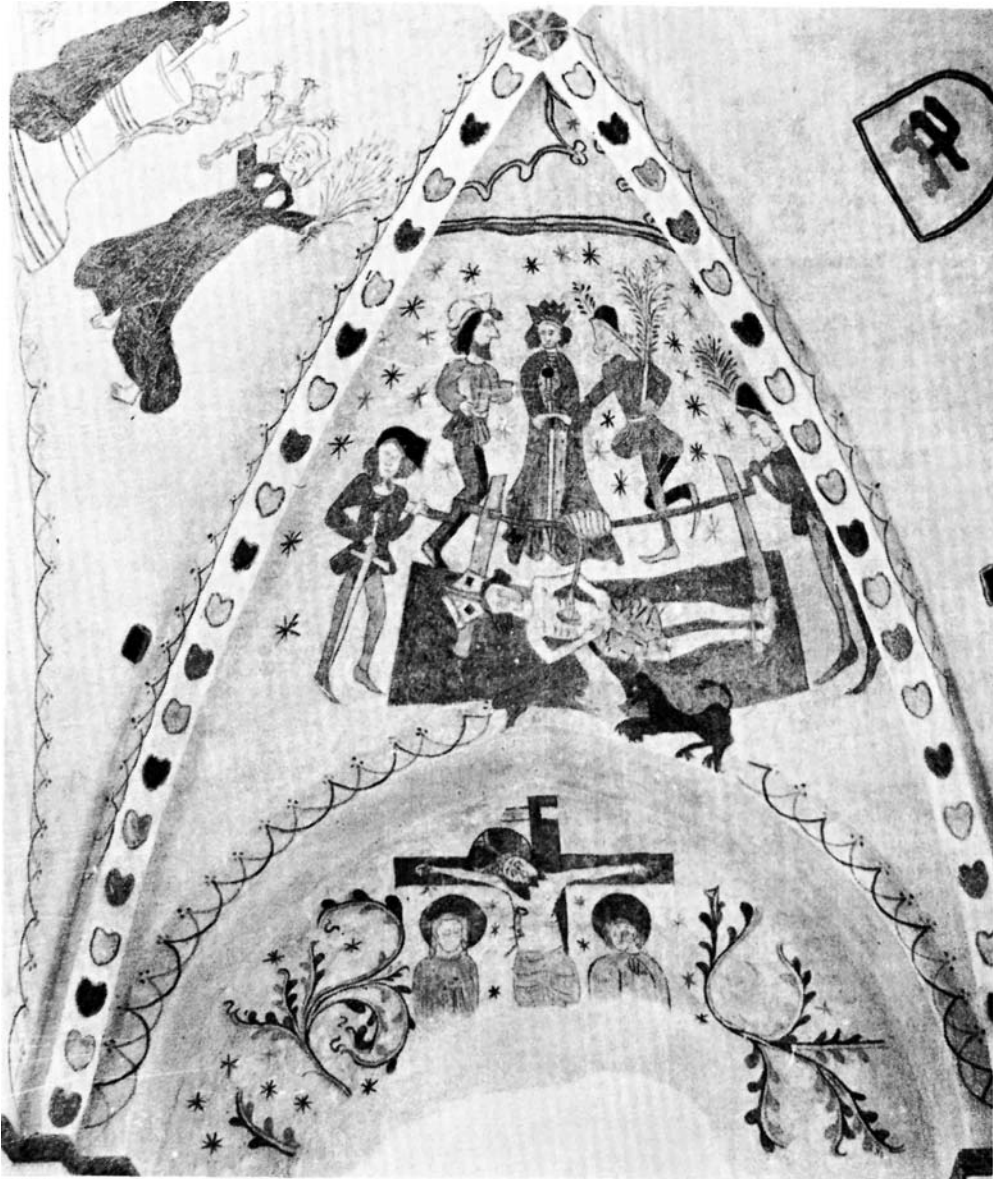
Poul Pedersen 1977

Fig. 15. Vejlbj. Kalkmalet indskrift 1492 vedrørende hvælvenes opførelse. I østkappen i skibets midtfag (p. 1467).
Mural inscription 1492 referring to erection of vaulting.

KALKMALERIER

1941 afdækkede og restaurerede Harald Horre kalkmalerier fra o. 1500 i kor og skib. Ved samme lejlighed fremkom på korets vægge små partier af (†)romanske kalkmalerier, der imidlertid var for beskadigede til at kunne restaureres og derfor overhvidtedes. Ved en genrestaurering 1977 afdækkedes på *korets nordvæg* et fragment af *romansk figurmaleri*. Under en mæanderbort dannet af prismestave ses rester af to, vistnok stående, figurer, anbragt i hvert sit felt. Bedst bevaret er ansigterne, det ene tilsyneladende med glorie. Farverne er rødbrunt (*caput mortuum*) og okker.

Kalkmalerierne i *hvælvene* er udført kort efter disses fuldendelse 1492³⁶ (jfr. indskrift), og mens Paul Hoffman (død før 1502³⁷, jfr. våbner) endnu fungerede som sognepræst. Både kor og skib har på ribber og buer enkle dekorationer svarende til dem, der findes i domkirkens midtskib og korsarme (p. 431ff.) og formodentlig udført af de samme malere. På siderne af gjord- og skjoldbuer ses krydsende rundbuer med tre prikker over sammenstødene, på skibets ribber sparrer med langt udtrukne spidser samt på gjordbuernes underside et trekløvermotiv. Korets ribber har på siderne krydsende rundbuer, på undersiden hjerteformede figurer. I hvælvtoppene ses hvid, seksbladet roset på rødbrun bund. Alle vederlagsbånd er gråsorte, og farverne veksler i øvrigt mellem rødbrunt og gråsort, korets dog mellem rødbrunt og grønt samt tillige gult på hjertebladene.

H. Borre 1941

Fig. 16. Vejlbj. Kalkmaleri i koret. Ostvæggen nederst (p. 1464 ff.). — Mural in chancel. East wall at the bottom.

Koret (fig. 16). På østvæggen resterer øvre del af en *krucifiksgruppe*, ødelagt ved gennembrydning til nichen. Mellem ranker i rødbrunt og grønt ses den korsfæstede ophængt på et gult kors og med gul korsglorie; grønt lændeklæde. Ved Kristi side står Maria, i gul dragt med hvidt hovedtøj, og Johannes i grøn kappe; begge med gule glorieskiver. Maleriets usædvanlige anbringelse på

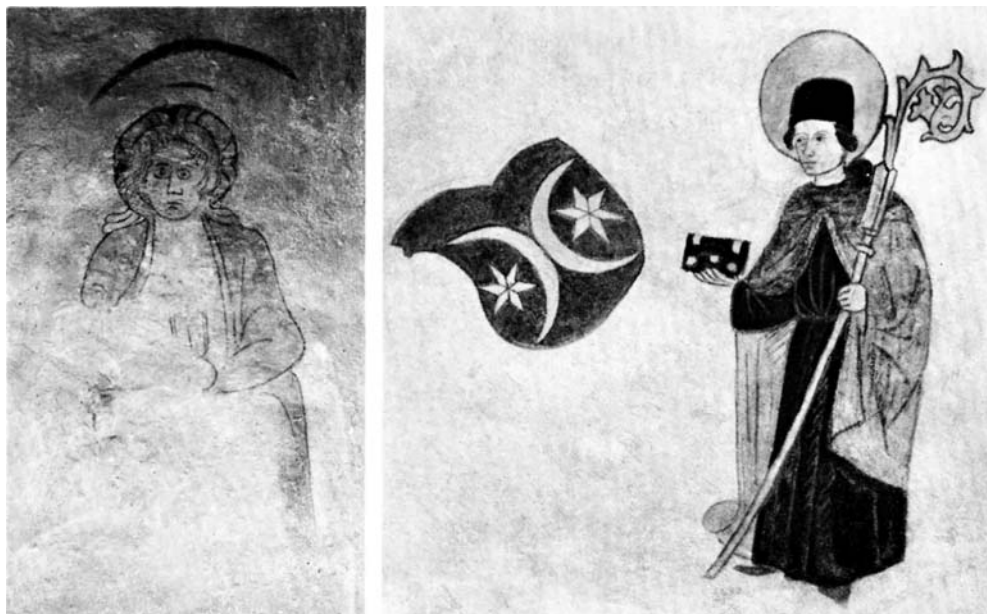
Poul Pedersen 1977

Fig. 17. Vejlbj. Kalkmaleri i korets nordkappe. Smørkærningsscene (p. 1466). — *Mural in the chancel depicting butter churning.*

korets østvæg, fremfor på hvælvet ovenfor, som er mere almindelig, skyldes måske, at gruppen en tid har skullet fungere som alterudsmykning.

I korets østkappe ses en figurrig scene (fig. 16) fra *S. Erasmus' martyrium* (kirkens værnehelgen?). Bispehelgenen, hvis krop ikke er farvelagt, har gult hår og skæg og grønt lændeklæde med røde blodspor; fødderne er bundet. Ved hjælp af en vinde drejes hans tarme ud af et stort hul i brystet, og ud af siden vælter en strøm af rødt blod, der slikkes op af to løver, en mørkebrunrød og en, kun slet bevaret, gul. De to bødler, der betjener vinden, har gule kofter og lange hoser med et grønt og et gult ben samt gule og grønne sko; rødbrune hovedtøjer. Bagved står en spinkel konge med sit tohåndssværd; gult hår og kappe, grøn dragt. Han støttes af to karle i rødbrunt og gult, den ene med et stort ris(?). Stjernerne er grønne og rødbrune ligesom de streger, der afgrænser scenen foroven.

I nordkappen en smørkærningsscene³⁸ (fig. 17). En lille, grøn djævel, der rækker tunge, driller mejerskerne; de er iført hvidt hovedklæde og okkerfarvede kjoler, den ene, med blottede bryster, holder ris og svøbe³⁹. Bagved bærer to djævle et kar frem; den ene er okkerfarvet, den anden rødbrun, begge hornede og med fuglefødder. Scenen er velkendt i senmiddelalderen, bl. a. fra Tuse (Holbæk amt), hvor den er sammenstillet med Erasmus-legenden i en tilstødende kappe ligesom i Vejlbj, hvor placeringen i koret dog er usædvanlig. I sydkappen et »liggende« *skjold* (jfr. fig. 16), tegnet med rødbrun dobbelt-

V.M. 1968

Poul Pedersen 1977

Fig. 18—19. Vejlbymønstervang. 18. Kristusfigur. 19. Niels Clausens våben samt helgen (p. 1467). — Murals. 18. Figure of Christ. 19. Bishop Niels Clausen's coat of arms and canonised bishop.

kontur; mærket, retvendt for beskueren, en halv, grøn lilje og et sort minuskel-p, tilhører formentlig sognepræsten, Paul Hoffman. Vestkappen er tom.

På undersiden af *korbuens* nordre del ses resterne af en siddende *Kristusfigur* (fig. 18), tegnet med sort, kappen svagt okkerfarvet, håret lidt lysere. Hænderne, der er samlet foran skødet, holder en bog. Over korsglorien ses nogle sorte streger, måske spor efter en ældre (romansk?) bemaling, der kan have omfattet Kristusfiguren, der er blevet ommalet o. 1500?

Skibet. I *østhvælvets østre kappe* (fig. 19) findes biskop Niels Clausens *våben* (1490—1520), med hvide detaljer på grøn bund, og ved siden heraf en *bispehelgen* med bog og stav, hvis øvre del er en ældre rekonstruktion. En indridsning under den nuværende maling viser, at helgenens hoved oprindeligt var tegnet bortvendt fra skjoldet (indb.). Bispem er iført rødbrun dragt med gråhvid kåbe samt rødbrun baret (gul glorieskive); glanslys påsat med hvidtekalk. Udførelsen af figuren minder om kalkmaleriet nr. 4 på kormuren i Århus domkirke (p. 386ff.).

I *midtfagets østkappe* ses en latinsk *indskrift*⁴⁰ (fig. 15), malet med gråsorte minuskier: »An(n)o d(omi)ni 1492 pontificat(us) reu(er)endi patris d(omi)ni nicolai clauess(øn) an(n)o 2° / [ca]n[t]orie honora(bi)^{lis} viri m(a)g(ist)ri pauli hoffma(n) h(ujus) ecc(lesi)e plebani an(n)o sexto / complete f(ac)t(e) iste testu-dines ad laude(m) dei o(mn)ipote(n)t(is) (et) s(anc)to(rum) e(ius)«. (»I Herrens

år 1492, i den ærværdige faders, hr. Niels Clausens bispetids 2. år, i den agtværdige mands, magister Paul Hoffmans, denne kirkes sognepræsts 6. år som kantor, blev disse hvælvinger fuldført til ære for Gud den almægtige og hans helgener«).

I *vestre hvælvs østkappe* ses et asymmetrisk, grøntkontureret *skjold* med samme mærke som i koret, antagelig sognepræstens. I *vestkappen* en buket med store, grønne blade og okkerfarvede prikblomster; den tilhørende vase forsvundet.

†*Præsterække*. O. 1738 lod sognepræsten, Johan Lønborg, over indgangen til koret »optegne« et navneregister, uden årstal, på alle de vikarer, som havde tjent ved kirken og boet på Anneksgården ved siden af kirken, og på de sognepræster, som siden 1632 tillige havde været øverstekapellaner til domkirken⁴¹.

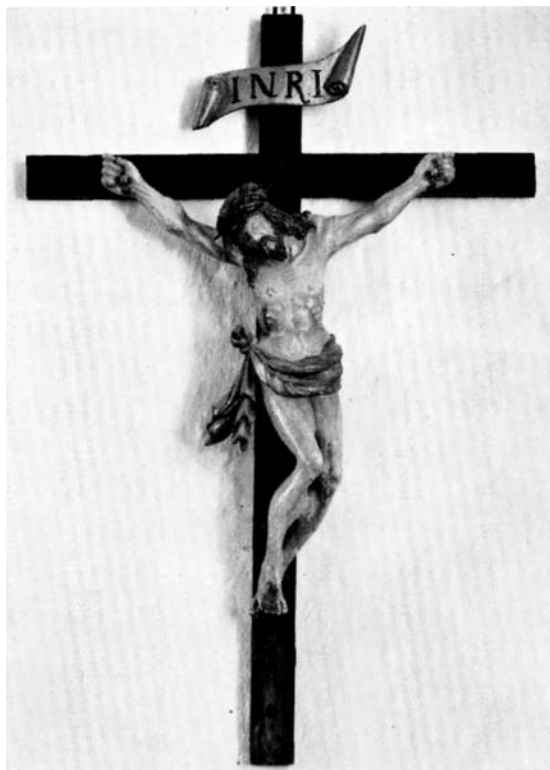
INVENTAR

Oversigt. Allerede ved indgangen til skibet bemærkes, at kirken har nydt godt af sin nære tilknytning til domkirken og stiftsbyen. Dørfløjen fra 1531 er skænket af Århus-kanniken Jørgen Samsing, mens sandsynligvis kantoren Paul Hoffman 1492 har stået for kirkerummets hvælvslagning og udsmykning med enkle kalkmalerier. En senmiddelalderlig altertavle er måske fra Århus hentet til Vejlbj. En af domkirkens øverste kapellaner, der tillige var sognepræst her, har 1639 givet prædikestolen, der har fået sin staffing enten af ham eller af en af indehaverne af domkirkens kantorpræbende, livlægerne Fabricius og Paulli. En senere patronalsejer, bandeismanden Jens Andersen Møller og hans datter har i årene efter 1738 ikke alene restaureret kirken, men også foretaget større ændringer (altertavlen) og skaffet flere inventarstykker (kalk og disk, †oblatæske, †tin-flaske, †messehagel, †pulpitur med †orgel). Et unggotisk korbuekrucifiks er overført til Den gamle By.

Alterbord 1941, af gule mursten.

†*Alterklæder*. Inventarierne 1786—88²⁸ opregner et grønt klædesforhæng med hvide snore og en underklædning af »blorlærred«, sikkert det klæde, der ifølge Hertel⁴² var bekostet af kirkeejeren og Århusborgeren Christian Faurschou og hustru, hvis navne sammen med et årstal (1784?, jfr. historik) var syet på klædet. 1862 var alterklædet af sort fløjl med sølvgaloner¹⁸.

Altertavlen (fig. 21) består af snitværk og figurer fra en sengotisk tavles †fløje, fra 1400'ernes slutning, indsat i et fyrretræsskab fra 1869, der atter er ændret 1941. Et *midtskab fra o. 1525, der indtil 1869 var kombineret med fløjene og 1738 omdannedes ved indsættelse af barokke figurer, er nu i Den gamle By (jfr. ndf.). Efter i en periode muligvis at have klaret sig med den ovennævnte, kalkmalede korsfæstelsesgruppe som dekoration, måske i for-

N. E. 1968

Fig. 20. Vejlbj. Krucifiks, måske stammende fra et barokt $\ddot{t}$ epitaf, tidligere anbragt foroven i altertavlen (p. 1472). — *Crucifix, originating possibly from a Baroque sepulchral tablet, formerly placed uppermost in the altar piece.*

bindelse med en mindre altertavle, har kirken, antagelig endnu før reformationen, erhvervet en altertavle, bestående af forskellige dele fra forskellig tid. Kirkens nuværende alterskab, der måler 167 cm i højden, 157 cm i bredden og er 17,8 cm dybt, er antagelig proportioneret efter det nævnte midtskabs $\ddot{t}$ fløje. Hver fløj har oprindelig rummet to rækker med tre apostle over hinanden⁴², adskilt af smalfelter med fiskeblæreornamentik. Spinkle søjler på ottekantede baser støtter de bevarede kølbuealdakiner, hvis korsblomster næsten dækker stavværket bagved. Af figurerne er ni oprindelige, fra 1400'ernes slutning, mens tre (nr. 1, 2 og 11) stammer fra o. 1660. De er opstillet i tilfældig orden, bibeholdt fra omdannelsen 1869⁴³. Øvre række: 1) Andreas med kors, 2) apostel med bogrulle og (ny) stav, 3) Peter med nøgle, 4) Paulus? med (nyt) sværd, 5) Jakob den yngre med (ny) valkestok og 6) Jakob den ældre med pil-grimsmærke på hatten og (ny) vandringsstav. Nedre række: 7) Thomas med (ny) vinkel, 8) Filip med (ny) korsstav, 9) Matthias med (ny) økse, 10) apostel med opslået bog, 11) Johannes med kalk og 12) Simon med (ny) sav. De oprindelige figurer, der måler 42,5—45 cm, har ret store hoveder med karak-

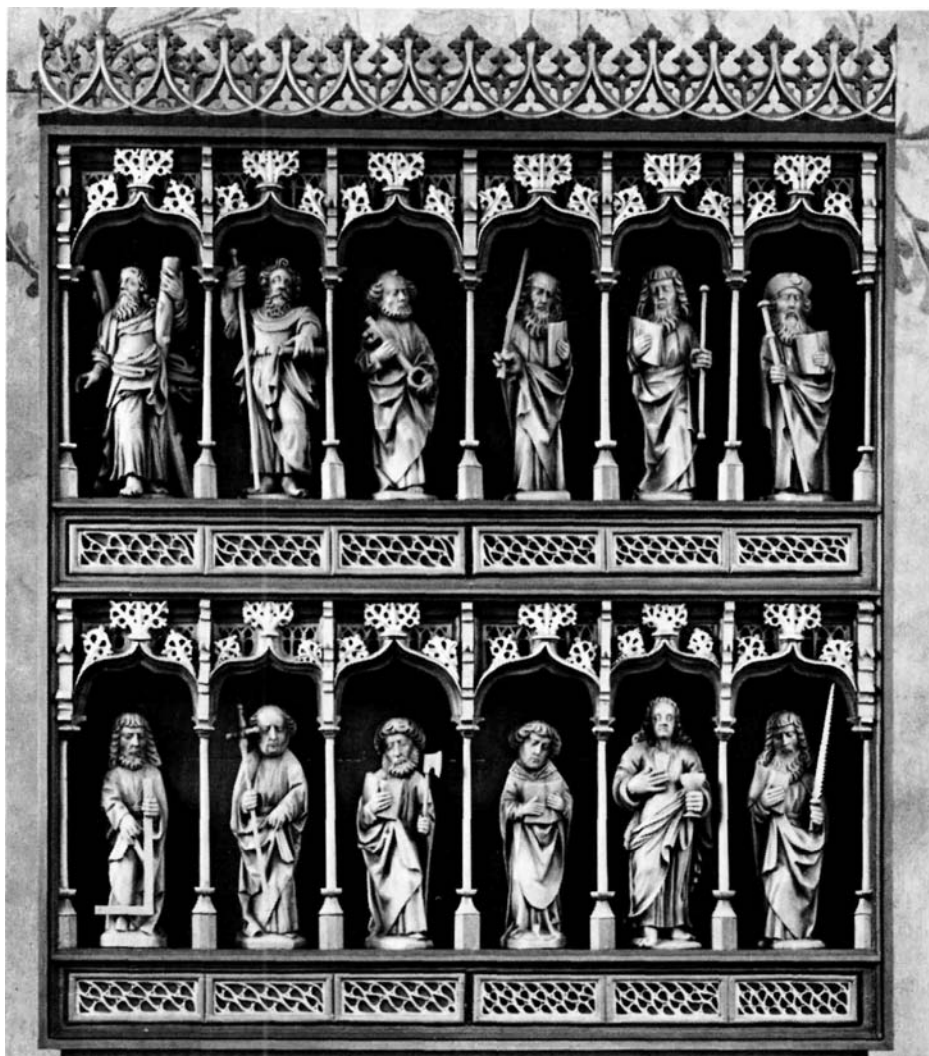

Fig. 21. Vejlbj. Alterskab med ni sengotiske og tre barokke figurer (p. 1468).
Late Gothic and 3 Baroque figures.

N. E. 1967
Altarpiece with 9

teristiske indskæringer ved næserod og mundvige, hvilket giver ansigterne et sørgmodigt præg. De tre yngre figurer, der formodentlig stammer fra et *†*epitaf (jfr. ndf.), skiller sig ud ved deres større højde, 44,5—47 cm, ved de store, buede øjne, de overdimensionerede hænder og fødder samt ved deres folderige og viltre klædebon.

1941 fik tavlen ny predella samt en nystaffering, således at den nu står med blå baggrund for de gullighvide figurer; rammeværket gulbrunt med rødbrune lister samt forgyldning på snitværket.

Altertavlens tidligere **midtskab*⁴⁴ (fig. 22) fra o. 1525, er af eg, 167 cm højt,

N.E. 1977

Fig. 22. Vejlbj. Sengotisk *altertavle med barokke figurer, opsat 1738 (p. 1470). — *Late Gothic altarpiece with Baroque figures, erected 1738.*

171 cm bredt og 21 cm dybt. Bagklædningen er samlet af fem planker notet ind i rammen og forstærket ved en vandretliggende revle sømmed fast på bagsiden. Rammeværket er karnisprofileret. Tavlen tredeles ved søjlebårne kølbue-baldakiner samt af fodfrisens tre smalfelter, begge partier med vilttert tidselværk med bælgrugter, alt af en anden og yngre type end snitværket fra fløjene. Under baldakinerne har oprindeligt stået tre store figurer. På fløjene var ifølge Hertel⁴² malerier af Moses og Johannes Døberen.

I forbindelse med en almindelig istandsættelse af kirken 1738 (jfr. ndf.) blev de tre nævnte, katolske midtskabsfigurer »med Held ombyttede med bibelske

og moralske, sindbilledlige Forestillinger»⁴², der for hovedpartens vedkommende endnu ses. 1862¹⁸ blev de allegoriske figurer beskrevet som »et stort, forgyldt Hjerter med Krucifiks, Evangeliebogen og den Helligånd, omgivet af de fire Evangelistsymboler samt Troen, Håbet og Kærligheden og med Indskriften: »Amor meus crucifixus est« (»Min kærlighed er den korsfæstede«). I skabet ses nu de ca. 80 cm høje, kronede dydefigurer, Troen, med en del af korsstaven, og Håbet, med anker, mens * Kærlighed⁴⁵, med to børn (fig. 27) næppe har fundet plads i tavlen, men har været anbragt ovenpå. De tre dyder samt evangelisttegnene, der alle stammer fra o. 1660 og muligvis er udført af billedskæreren Rasmus Christensen, Århus, er måske sammen med fløjenes tre apostelfigurer hentet fra et *†*epitaf⁴⁶, erhvervet af den nedennævnte købmand og patronatsejer. Ved genanvendelsen blev der over dyderne hoveder anbragt det bevarede skriftbånd samt den nu forsvundne bog og due (jfr. ovfr.). Fra det nævnte *†*epitaf stammer antagelig også det nu ved prædikestolen ophængte *krucifiks*⁴⁷ (fig. 20), der som tavlens naturlige midtpunkt har rejst sig over hjertet. Den 34 cm høje figur, på nyere kors, har flettet tornekrone og lukkede øjne samt lille sidevunde. Nystaffet 1941: brunt hår og skæg, blodspor fra vunderne, grøn tornekrone og gyldent lændeklæde.

Ved istandsættelsen 1869 flyttedes midtskabet op på kirkens loft, og et nyt skab udførtes, med høj predella, gotiserende sidestøtter og korsblomstgesims, som ramme om *†*fløjenes apostelfigurer. Krucifikset anbragtes oven på skabet. Ved restaureringen 1941 fjernedes en del af den gotiserende pynt samt krucifikset, tavlen fik ny predella og ældre farvelag på figurer og snitværk afdækkedes. Under en egetræsmaling fra 1869 med tilhørende predellainskrift, med fraktur, fra brevet til Hebræerne (12. kap. 14—15 v.), fandtes en staffing, antagelig fra 1738, der svarede til midtskabets endnu bevarede: tavlens baggrund grønblå, rankeværket foroven grønt og rødt, forneden grønt og hvidt med forgyldte frugter. De flankerende søjler røde, mens skriftbånd, evangelisttegn og figurer, både *midtskabets og det nuværende alterskabs, er perlegrå med forgyldning på hår, skæg og attributter samt på hele hjertet. Her ses en frakturindskrift, sortmalet på venstre halvdel, hvidmalet på højre, således skrevet, at første og sidste ord (»Gud« og »Hjerter«) hører til begge siders indskrifter: »Gud Forsmaa icke et sorrig Fuldt Hierte / Gud Skab ud mig it reent Hierte —51 «⁴⁸. På skriftbåndet sortmalede versaler (jfr. ovfr.) ligesom på dyderne konsoller: »Cha[r]itas« (»Kærlighed«)⁴⁹, »Fides« (»Tro«) og »Spes« (»Håb«), hvorunder skimtes ældre skrift, for de to sidstnævntes vedkommende den anden dydefigurs navn! Indtil 1869 bar predellaen indskriften: »Gud til Ære, Kjerken til Zirat og Prydelse, Andre til Christelig og kjærlig Paamindelse haver Patron og Eier, ædle Sr. Jens Andersen Müller, Høifornem(m)e Kjøb- og Handelsmand i Aarhus, ladet dette Guds Huus udvendig reparere og indvendig med

Fig. 23—24. Vejlbymønt. 23. Sygekalk, omdannet 1720. 24. Alterkalk, omdannet 1730 (p. 1473f.). — 23. *Chalice for the sick, remodelled 1720*. 24. *Chalice, remodelled 1730*. N.E. 1968

sine Ornamerter renovere og stafere. Er dette til en hæderlig og berøm(m)elig Amindelse optegnet af dend Tid Ordets Tjener Johan Lønborg. Anno 1738.« Spor af en ældre indskrift fandtes herunder¹⁸. — På bagsiden af midtskabet ses indskårne navne og årstal: »1685«, »L. Rømer 1706«, »T. Falk 1708« og »PR. 5. LA (sammenskrevet?) IM« samt utydeligt, med kridt, »Petrus Liim sacerdos« (»præst«) og »Georgia Petri conj[ux]« (»hustru«).

Altersølv. Alterkalk (fig. 24), bestående af fod og knop fra o. 1600 samt bæger fra 1730. 19,9 cm høj, forgyldt. Både knoppens og fodens drevne bladtunger har trambulerstukket bund; i hveranden af fodens tungesvikler ses lille, glat plante. Knoppens fem rudebosses, der afbryder en smal bølgeliste, har graverede versaler, ligeledes på trambuleret bund: »Iesvs«. Ved omdannelsen 1730 har foden foroven fået påloddet et lille glat led og giver indskriften graveret med store skønskriftsbogstaver og skriveskrift: »I. A. Müller. Sahl. E. O. D. 1730« for den førnævnte købmand og hans 1725 afdøde hustru, Else Olufs-datter⁵⁰ (jfr. ndf.). Under bunden indridset vægten »xxv« [lod]. *Disk*, muligvis

fra 1730, 15,2 cm i tv.m., glat, på randen cirkelkors samt en graveret indskrift svarende til kalkens. Under bunden, der har spor af forgyldning, ses rester af oldermandsranke eller mestermærke? *Oblatæske* 1911¹⁸, på låget graveret kors mellem blomsterstængler; 9,2 cm i tv.m. *Vinkande*, ny, udført af »F. Hingel-berg Aarhus«; 23 cm høj. *Vinskummeske*, anskaffet 1901¹⁸, stemplet »N. H. Wendelboe«⁵¹.

En *alterkande*, måske den der erhvervedes 1911¹⁸, af kgl. porcellæn, sort, med guldors og -kanter, findes på våbenhusloftet. *Tinkande* (fig. 26), anskaffet 1844³² og udført af gørtler (F. H.) Thiessen, hvis navn samt »1812«, året for hans erhvervelse af borgerskab, er stemplet på lågets inderside. 28,5 cm høj. Under bunden er anskaffelsesåret indprikket. Hos sognepræsten; ude af brug.

†*Oblatæske* af tin, skænket af byfogedenken Maren Jensdatter Müller; på skruelåget graveret: »Weilbye Kirke tilhørende«⁴². †*Tinflaske*, 1738 bekostet af samme⁴²; beregnet til 2 å 3 pottes vin. På den sekskantede flaske »med behørig Træ Futteral« var graveret verset:

»Til hellig Brug er Jeg bestemt, Viin for
Guds Kirkes Lemmer. Den som mig gav,
ej bliver glemt, For Kirkens Gavn hun
fremmer.

M. J. D. 1738.«

Sygesæt, 1812²³ erhvervet for 102 rdl. fra Århus domkirke i forbindelse med nedlæggelsen af øverstekapellanembedet, hvortil sættet hørte⁵². Ifølge domkirkens regnskaber 1720⁵³ havde guldsmeden Sønnik Hansen [Buxlund] forfærdiget kalk og disk med tilbehør, vinflaske og brødæske, der tilsammen vejede 21 lod og 2,5 kvint, alt forgyldt. *Sygekalken* (fig. 23), 13 cm høj, bestående af fod, skaft og knop fra o. 1600, har antagelig 1720 fået tilsat det glatte bæger af nævnte Århusguldsmed, hvis mestermærke (Bøje 1369, dog årstallet 1715(?)) er stemplet to gange på fodpladen. Forgyldt. Tilhørende, glat *disk*, 8,8 cm i tv.m., med konturlinie langs randen; forgyldt. Nyere *oblatæske*.

Alterstager (fig. 25), af messingblik, o. 1650—75, første gang omtalt i inventarielisten 1681/82²⁰. 49,5—50,5 cm høje, smykket med drevne og punslede vindrueklaser, frugter og blade. Lysetorn af messing.

Syvarmet *lysestage*, såkaldt »Titusstage«, købt 1903 i Dansk Paramenthandel, Kbh.²¹.

†*Alterbøgerne* omfattede ifølge inventariet 1690¹⁹ en gammel bibel med en bogstol på altret, et nyt kirkeritual, en ny alterbog, en fuldkommen alterbog og et gammelt gradual.

Et **røgelsekar*, middelalderligt, af malm, er 1808 »foræret« til Oldsagskommissionen af sognepræsten, C. V. Hertel, der havde forsynet karret med op-

N.E. 1968

Fig. 25—26. Vejlby. 25. Alterstage af messingblik (p. 1474). 26. Tinkande, udført af gørtler F. H. Thiessen (p. 1474). — 25. Altar candlestick of sheet brass. 26. Pewter ewer, made by brass moulder F. H. Thiessen.

hængningskæder i stedet for nogle helt forrustede jernstænger⁵⁴. I Nationalmuseet (inv. nr. 108).

Messehagel, ny. †*Messehagler*. I inventariet 1681/82²⁰ omtales en gammel og en ny hagel, der var foræret af Niels Nielsen i Vejlby. I 1730'rne skænkede Jens Andersen Müller en grøn fløjshagel med sølvkors og -galoner⁴². 1786—88 fandtes foruden den sidstnævnte en gammel, »blakket« hagel af rødt fløj, »med snore«²⁸.

**Lampe*⁵⁵ (fig. 36), romansk, af grovkornet, rødlig granit, overfladen ca. 19 x 19 cm og ca. 8,5 cm høj. De fem ret ens fordybninger til brændstoffet er ca. 6 cm i tv.m.; det ene hjørne afstødt. Løsfund fra Vejlby mark, men muligvis stammende fra kirken. I Den gamle By (inv. nr. 156:40).

Alterskranke 1941. †*Alterskranker*. 1788²⁸ og 1862¹⁸ gik skranken tværs over koret; sidstnævnte år var den betrukket med »ruslæder« og knæfaldet i øvrigt

kun beregnet til otte personer. 1869 udførte snedkeren efter Walthers tegning en ny og »vel smal«; 1895 atter ændret til et cirkleslag¹⁸.

Døbefont, romansk, af granit, kummen af grovkornet, rødt materiale, foden af mere finkornet, gråligt. Den terningformede fod har på siderne svagt markerede rundbuer samt hjørneblade (jfr. Lisbjerg, p. 1414). 73,5 cm i tv. 1831 foresloges fonten afpudset og renset. 1854 var malingen afskallet, og den ønskedes fornyet, »helst med stenfarve«³²; 1875 skulle den ferniseres!¹⁸. Midt foran triumfbuen, tidligere ved dennes nordlige del.

Dåbsfad af messing, sydtysk arbejde fra o. 1550—75, 66 cm i tv. og ca. 6 cm dybt. I det cirkulære bundfelt en bebudelsesscene, omgivet af en ring med næsten udpudsede minuskier. Både i bunden og på randen en hjort-og-hund-frise samt yderst begge steder en smal bladbort. På randens inderste del stemplede, liljeagtige ornamenter; sammesteds, under midtscenen, graverede (giver)initialer: »C. M.« over »M. L. D.« »En liden *tinskål* fandtes 1786 i fonten sammen med messingfadet²⁸. 1846 anvendtes udelukkende tinskålen, der imidlertid ønskedes ombyttet med det gamle fad efter dettes afpudsning³², hvilket skete 1863³³.

Dåbskande af lyst messing, anskaffet 1961.

†*Fontelåg*, nævnt i inventariet 1788²⁸ og 1810 beskrevet som et »pyramidalsk Trælaag«⁴².

**Korbuekrucifiks* (fig. 27 og 30), o. 1250—1300. Figuren, der er 165 cm høj, har tidligere fået issen afsavet, og i den nuværende tilstand er armenes tappe (med dyvler) løsnet fra figurens brede skuldre. Øjnene er lukket, smalt hage- og kindskæg. Både arme og ben er spinkle, tærne ret rudimentære. Af selve korset er bevaret størstedelen, 190 cm, af den lodrette arm, hvis nedre del har konvekst midtparti. Korsarmsenderne har oprindelig bestået af firkantede rammer omkring en plade, hvorpå evangelisttegnene har været fastgjort. Af disse var 1905 kun Markusløven forneden bevaret på formodet oprindelig plads⁵⁶, mens Matthæusenglen og en del af dens ramme samt Lukasoksen fandtes løsrevet fra korset. Formentlig i 1600-tallet er figurens oprindelige kongekrone blevet erstattet af en tornekrone flettet af grene, og måske samtidig er en plade med Johannesørnen nyskåret. Såvel krucifiks som evangelistplader er rekonstrueret (Matthæusenglen dog anbragt nederst på korsstammen), formentlig i forbindelse med ophængningen 1909 på Århus museum.

1880³³ rensedes og rengjordes krucifikset, således at der nu kun er få spor efter en antagelig sekundær staffering, blå på korsets midtparti, med skiftevis blå og forgyldte skiver og hvidt på evangelisttegnene; figuren har rester af kridering samt rødt på lændeklædet. Den gamle By (inv. nr. 1099).

Krucifiks, 1881, udført af billedskærer Fjeldskov¹⁸, København, og skænket af menigheden; 93 cm højt, forgyldt. På våbenhusloftet.

Chr. Axel Jensen 1905

Fig. 27. Vejlbj. *Korbuekrucifikset ved nedtagningen 1905 (p. 1476). Ved siden den barokke *dyde-
 figur: Kærlighed, fra altertavlen (p. 1472). — *Chancel arch crucifix when removed in 1905. At the side*
the Baroque Virtue figure: Charity, from the altarpiece.

Prædikestol (fig. 28), skænket 1639 af sognepræsten, Svend Hansen Arboe og hustru⁵⁷, og stafferet enten af ægteparret eller nogle år efter af de kgl. liv-

læger, Jacob Fabricius og dennes svigersøn Simon Paulli⁵⁸, der besad kantoratet ved Århus domkirke og dermed rådede over Vejlbys kirkes indtægter (jfr. historik).

Den velproportionerede, men i rummet rigeligt dominerende stol, antagelig fra samme værksted som den enkle i Skejby (p. 1381), består af lire fag, der overalt er smykket med velskåret kassetteværk. Storfelterne, indrammet af kraftig vulst, flankeres af fritstående søjler med korinthiske kapitæler. På frise- og postamentfremspringenes forsider er henholdsvis englehoveder og løvemasker og på deres sider runde »hvirvel«-bosser. Under postamentfremspringene ses store englehoveder, hvorimellem hængestykker, hvis kartoucheformede kassetteværk omslutter skårne årstal og versaler: 1) »1639«, 2) »H. SHS«, for Hr. Svend Hansen, 3) Jesumonogram⁵⁹ og 4) tomt. I 2. storfelt er formentlig nogle år efter udførelsen opsat en træplade med et reliefskåret Fabricius-våben (jfr. ndf.).

1941 gennemgik stolen en istandsættelse ved G. N. Kristiansen, hvorunder enkelte dele, især på faget ved sydvæggen, blev nyskåret eller suppleret efter fundne spor. Ny trappe og bærestolpe opsattes, den sidste til afløsning af en stolpe fra o. 1870. Samtidig afdækkedes og suppleredes den partielle staffing, der lå under et par nyere farvereparationer samt en egetræsmaling fra 1879³³, udført af maler Paulsen. Stolen står som resultat heraf med brunmalet baggrund for en forgyldning på alle konturer, sølv på fremspringenes bosser og englevinger samt lazurfarverne grønt og rødbrunt. Englehovederne har naturlig ansigtsfarve, de glatte søjleskafter er gråhvide. I storfelterne er velbevarede apostelmalerier og indskrifter. I vægfaget gylden fraktur på sort bund: »Denne Preædike = /Stol(!) hafuer her / Suend hansøn arboe / Med sin hustrue helle / Iens datter gifuit til / Veilbye Kierke«. Over og under indskriften, med hvide versaler: »Anno. 1639«. I 1. og 3. fag, regnet fra øst, henholdsvis Peter med nøgle og Andreas stående foran sit kors, som han støtter med en arm bagom korset. Begge i brunlige dragter med røde kapper, mellem mørkebrune-grønne planter, på en hvid-rødlig baggrund, der toner over i blå med hvide skystrejfe. På 2. fags påsatte træplade hvidmalede versaler »I.F.D.«, for Iacob Fabricius Doctor, hvorunder hans våben, som i 1. felt har en arm, der holder en forgyldt gaffel, i 2. en forgyldt svane med gren i næbbet, på blå bund; blå laurbærkrans omkring hjelmtegnet, en forgyldt, stående svane. Under våbnet er påsat endnu en rektangulær plade med hvidmalede versaler »S.P.D.«, for Simon Paulli Doctor, årstallet »1652« samt et malet, lodret delt våben med halv, blå lilje på hvid bund i 1. felt og tre brune agern på rød bund i 2. felt; hjelmtegnet en rød roset mellem hvide vinger⁶⁰.

Den partielle staffing er måske, ligesom udførelsen af selve stolen, bekostet af præsteægteparret (jfr. indskriften), som også kan have stået for apostel-

N.E. 1967

Fig. 28.

Vejlby. Prædikestol, skænket 1639 af sognepræsten, Svend Hansen Arboe og hustru (p. 1477). - Pulpit, donated 1639 by the minister Svend Hansen Arboe and his wife.

malerierne. Den omstændighed, at der i 2. storfelt er opsat en plade med våben og initialer for den kgl. livlæge Jacob Fabricius, kan dog tale for, at denne har bekostet stafferingen, muligvis før 1641, da han overlod sin svigersøn præbendet. Et muligt (skåret?) årstal under våbnet kan da være dækket af den her anbragte anden plade, der bærer den senere præbendeejer, svigersønnen Simon Paullis våben og initialer samt årstallet 1652, der er Jacob Fabricius' dødsår.

1941 flyttedes stolen til skibets sydøsthjørne fra sin tidligere plads lige under det østligste sydvindue.

†Timeglas med fire glas, omtalt 1681/82²⁰.

Stokværk 1977, efter tegninger af Friis og Moltke. Det forrige †stoleværk, fra 1941, tegnet af Aksel Skov, afløste et sæt, hvortil der 1874 forelå tegninger fra V. Th. Walther. Stoleværket inden da bestod af 39 lukkede stole med fyldinger i rygstød og døre, egetræsmalet siden 1857¹⁸. †Præste- og degnestol, omtalt 1788²⁸, ønskedes 1863 fjernet fra koret. 1892 anskaffedes en †lænestol til præsten¹⁸.

En stor (jern)beslået *†kiste*, af eg, til messeklæderne, omtales i inventariet 1681/82²⁰; 1786 stod den bag altret, 1788 i våbenhuset, men var året efter flyttet ud på kirkegården²⁸.

En jernbeslået *†blok*, nævnt 1681/82²⁰, 1788 opbevaret i våbenhuset, stod det følgende år på kirkegården²⁸.

†Klingpung. 1681/82²⁰ omtales en »tavlepung på stang« og 1786—88²⁸ en »fattiges *†pengetavle* med en sølvbjælde«.

Dørfløj (fig. 32), 1531, ifølge skåret årstal, våben⁶¹ og initialer skænket af Århuskanniken Jørgen Samsing, død 1548 (jfr. p. 821). Fløjen er samlet af fem egeplanker, sammenholdt på bagsiden af kraftige, pånaglede jernbånd og af nyere revler. I plankerne er udskåret dels det rundbuede rammeværk, dels de fire fyldingers brede foldeværk, hvorimod det korsstillede, profilerede ramme-værk med trænagler er fastgjort til plankerne. Foldeværket i de øvre fyldinger ender i trekløverblade, i de nedre blot i afskårne stave. I buefeltet foroven ses det reliefskårne årstal mellem rosetter og herunder kannikens våben⁶², i første felt en vinget drage, i andet en seksoddet stjerne, flankeret af »G S«, for Georgius Samsingius.

Cirkulær jernlåseplade; fornyet jerndørring samt låsekasse. Tilhørende, 25 cm lang *nøgle*. 1941 blev dørfløjen befriet for en nyere fyrretræsbeklædning, og nye revler anbragtes på bagsiden over de tidligere indgratede revler. Dørfløjen var tidligere afrenset for al farve. I skibets syddør, tidligere indvendig, nu udvendig⁶³.

†Pulpiturer. 1) 1681/82²⁰ lavede snedkeren et nyt pulpitur »med behørige stole«, og der indmuredes 5 bjælker, som strakte sig tværs over rummet fra nord til syd. 2) O. 1750 ombygget eller helt fornyet af byfogedenken Maren Jensdatter Müller, der, ifølge Hertel⁴², med henblik på anbringelse af et nyt orgel, havde ladet bygge et 12 alen langt og 10 alen bredt (ca. 7,5 x 6,3 m) pulpitur i kirkens vestende. Det nåede fra kirkedøren og ind i tårnet⁶⁴, var indbygget i muren på begge sider og hvilede i midten på fire fritstående jernpilller. En indskrift angav giverens navn og årstallet (?) for udførelsen. 1854³² formuleredes utilfredsheden med det langt fremspringende pulpitur, der både mørknede kirken og hindrede lyden; det ønskedes derfor rykket tilbage til den bageste hvælving (tårnrummet). Det følgende år fik sogneboerne tilladelse til at fjerne pulpituret, hvilket imidlertid først synes sket 1884¹⁸.

Orgel, bygget 1965 af Jydsk Orgelbyggeri, Århus. Omdisponeret 1967 af Bruno Christensen, Terkelsbøl. 10 stemmer, to manualer og pedal. *†Orgler*. 1) »Et Kirkepositiv«, skænket af Jens Andersen Müller²³ eller hans datter⁶⁵, den førnævnte byfogedenke, der ligeledes sørgede for dets betjening ved at befordre en »Musicus« fra Århus til hver offentlig gudstjeneste. Da hun imidlertid ved sin død ikke efterlod penge til dets fortsatte brug, fjernede hendes ar-

Fig. 29. Vejlbj. Lysekroner (p. 1481). — *Chandelier.*

V.M. 1967

ving, Magnus von Beringskjold, det fra kirken, tilsyneladende dog efter en del af sognemændenes ønske. 1771²³ optog orglet halvdelen af pladsen på pulpituret og var i vejen for syn og lyd fra prædikestolen for de omgivende bænke, som menigheden blev nødt til at bruge på grund af kirkens lidenhed. 2) Opsat 1884, bygget af Frederik Nielsen, Århus, og skænket af sognebørne¹⁸. 3) 1933, bygget af A. C. Zachariasen, Århus; fem stemmer, anhangspedal⁶⁶.

Salmenummertavler, 1923¹⁸, fire rektangulære trætavler med tovstavsramme; beregnet til metalhængetal. De foregående, med skydetal, fra 1883³³.

Præsterækketavle, 1943. Malet $\dagger$ præsterække, jfr. p. 1468.

Lysekroner. 1) (Fig. 29), 1600'ernes 1. halvdel, omtalt første gang i inventariet for 1786²⁸. Den har to gange syv lysearme med flade, graverede menneskehoveder (mandshoveder foroven, kvindehoveder forneden) i det indre slyng samt midtled formet som en delfin, hvis åbne gab, med lang, slikkende tunge, fatter om armens nedre del. Topfiguren en flakt, kronet ørn. Ophængt midt i

H.J. 1967

Fig. 30.

Vejlby. Detalje af *korbuekrucifiks (p. 1476). *Detail of chancel arch crucifix.*

skibet, i jernstang med syv midtdelte messingkugler. 2) 1923, to, ophængt i skibet. Moderne lampetter.

†*Ligbårer*. 1690¹⁹ omtales en enkelt. 1786—88²⁸ stod to ligbårer i våbenhuset.

†»*Jordpåkastelsesskovl*« med jernblad, nævnt 1788²⁸; i våbenhuset.

Klokker. 1) »Bekostet af Veilby sogn aar 1868. Støbt hos Chr. Christensen Aarhus«. Smal bladfrise og skriftbåndet, med versaler, om halsen. 79 cm i tv. Store stykker slået af slagkanten. Træknebel med jernkugleled. 2) 1930. »Købmand Frands Sørensen og hustru Marie gav mig, og de Smithske støberier i Aalborg gjorde mig, til Vejlby kirke aar 1930«. To skriftbånd om halsen; 81 cm i tv. Knebel som 1. Tre løse knebler ligger i et hjørne af tårnrummet. †*Klokker*. 1—2) 1528 afleveredes to klokker til kronen; den ene vejede 3½ skip-pund og 2 lispund, den anden 1½ skip-pund og 1 lispund⁶⁷. 3) 1681/82 omtales kun een klokke i tårnet²⁰. Den var uden særlige indskrifter¹⁸ og kunne, ifølge Hertel 1810⁶⁵, »under alle Vinde« ikke høres tydeligt nok af sognets udflyttere. Omstøbt 1867³³.

Klokkestol, af eg, nyere, beregnet til to klokker.

Fig. 31. Vejlbj. *Epitaf 1771, over Jens Rasmussen snedker og hustru, Inger Laursdatter (p. 1483). — *Sepulchral tablet 1771 for the joiner Jens Rasmussen and his wife Inger Laursdatter.*

GRAVMINDER

* *Epitaf* (fig. 31), 1771 ifølge malet indskrift skænket til Vejlbj kirke af Jens Rasmussen snedker og hustru, Inger Laursdatter (jfr. gravsten nr. 2), påny istandsat 1844 af deres søns datter og svigersøn, Jacob Pedersen Kjeldsen og hustru, Inger Laursdatter(!) samt »efter Anmodning til Kirkeforvaltningen skænket [af] Familien Kjeldsen i Aaret 1902 og restaureret samme Aar af Jacob P. Kjeldsens Sønnesøn C. Moesgaard Kjeldsen«. Det 155 cm høje epitaf, af træ, nært beslægtet med et epitaf fra 1760 i Stilling (Hjelmslev hrd.), er måske udført af den oprindelige giver⁶⁸. Det ovale skriftfelt er omgivet af rocailleramme med akantusbladløv og kronet af englehoved. Nyere opmalet indskrift med forgyldt skriveskrift på sort bund, rammen stafferet med guld og blå på hvid bund. Istandsatt 1845³² og 1902. Hang 1842³² over indgangen;

med en senere efterkommer af familien Kjeldsen overført til godset Lidsø ved Rødby, Maribo amt⁶⁹, og efter at godset er kommet slægten af hænde, skænket (forårsaget af navneligheden) til Vejleby kirke (Fuglse hrd.), hvor det nu hænger, nyistandsat, i våbenhuset.

1) (Fig. 33), romansk, af grovkornet grå og rød granit, synlig højde 162 cm, bredde ved korsarmen 65 cm, ved jorden 55 cm. Kraftigt reliefhugget, latinsk kors, hvis øvre arme flankeres af sol og måne, og hvis stamme hviler på ryggen af en løve. Denne har ret lang snude og hængende tunge samt lang hale endende i trebladet dusk; hele motivet svarer nøje til det på en sten i den nærliggende Skødstrup kirke (Randers amt). Indmuret i våbenhusets østmur, hvor den også nævnes i 1600-tallet⁷⁰.

2) O. 1650—1700, genanvendt 1791ff.⁷¹. Hvid kalksten, 182 x 120 cm; midt på stenen et stort, tværovalt skriftfelt i rektangulær ramme, i hvis svikler der foroven er et trekantornament, forneden et brusket. På stenens øvre del tre ovalfelter med relieffer, i midten den opstandne Kristus med sejrsfanen mellem timeglas og seksoddet stjerne; under skriftfeltet liggende ovalfelter hvori forskelligt tømrer- og snedkerværktøj, i det ene vaterpas og vinkel, i det andet høvl og åben passer⁷². Den sekundære, fordybede indskrift står foroven med kursiv, forneden med versaler: Familiebegravelse for lens Rasmussen, f. 1711, d. 1791, og hustru Inge Laursdatter, f. 1711, d. 1797 (jfr. *epitaf). Laurs Christensen, f. 1757, d. 1832, og hustru Bodild lensdatter, f. 1768, d. 1828. Gårdmand Iacob Pedersen Kjelsen, f. 1790, d. 1861, og hustru Inger Laursdatter, f. 1796, d. 1856. Lå formentlig tidligere inde i kirken⁴², nu på kirkegården, syd for skibet.

*3) O. 1725, formodentlig over Else Olufsdatter, nedennævntes hustru, f. i »Riis Holle«(?), død »her i« (Vejlby?, 1725?). »Denne steen hafv[er kir]kens patron Je(ns Andersen M]üller borger og (handelsmand?) ladet legge saa og (et epitaf?) henge over hinde« (jfr. Århus domkirke, p. 742)⁷³. Kun midtpartiet, 69 x 45—29 cm, med heraldisk højre side af stenen, af rødlig kalksten, er bevaret; kanten affaset mod bagsiden. Den fragmentariske og slidte indskrift, med fordybet kursiv, er hugget tværs over stenen. Siden 1951 i Den gamle By (inv. nr. 1468:58)⁷⁴.

Fem **smedejernskors* (fig. 34) og to løse *skriftplader*⁷⁵, fra 1800'ernes tredje fjerdedel, stod oprindeligt på kirkegården, siden anbragt på kirkens loft, hvorfra de 1951 overførtes til Den gamle By (inv. nr. 513—515 AB: 55). 1—2) Næsten ens, ca. 152—154 cm høje over den aftrappede fodplade. En lille fladjernsvase, med påsat seksoddet stjerne, kroner skriftpladen, der nederst prydes af et hjerte. Sortmalede, de påsatte ornamenter forgyldte, hvide skriftplader, hvorpå sortmalet skriveskrift: 1) ». . . Mand . . . gen Jensen ... 24 ... 1852«. 2) Nels Pedersen Just, f. 1797, d. 1859. 3—4) Ens, ca. 100—103 cm høje over tap,

N.E.1968

E.M.1948

Fig. 32—33. Vejlbj. 32. Dørfloj 1531, med våben for Århuskanniken Jørgen Samsing (p. 1480). 33. Romansk gravsten (p. 1484). — 32. Door 1531, with coat of arms of the Århus canon Jørgen Samsing.
33. Romanesque tombstone.

med oval skriftplade, der nu for den enes vedkommende mangler, men som antagelig er identisk med en af nedennævnte, løse plader. Sortmalede, oprindelig med hvide skriftplader. 5) 97 cm høj, med vaseformet skriftplade, hvorpå roset og hjerte. Al bemaling forsvundet. — To ovale, hvidmalede skrift-plader, der formentlig stammer fra smedejernskors som ovennævnte, den ene måske fra nr. 3 eller 4; begges bagsider har på hvid bund malet to afskårne rosengrene i naturalistiske farver. 1) 25 x 34 cm, konveks, med indskrift over gårdmand Peder P. Hjortshøj, d. 1853 i sin alders 76 år, herunder citat fra Salomons ordsprog 20,29: De unges kraft er deres prydelse og grå hår de gamles ære. 2) 28 x 30 cm.

KILDER OG HENVISNINGER

LA Vib. Kirkeinsp.ark.: 1690 1719 og 1861—1915. Regnskabsbøger (C 491—492). — *Præsteark.*: 1867—1892 og 1893—1937. Embedsbøger (C 363A-18-19). *Ved embedet*: Synsprotokol 1862 ff. — Se i øvrigt fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Århus amt i almindelighed p. 37—39 samt forkortelser p. 42—44.

Nationalmuseet. F. Uldall: Om de danske Landsbykirker I, 1868, 82 (MS). — Ind- beretninger ved Chr. Axel Jensen 1905 (bygning og inventar), Georg N. Kristiansen 1939 og 1942 (altertavle, prædikestol og dørføj), Aksel Skov 1941 (rest. af bygning), Harald Borre 1941 og 1942 (kalkmalerier), Erik Moltke 1948 (romansk gravsten), Vibeke Michelsen (kalkmalerier, inventar, gravminder), Hugo Johannsen (gravsten), Olaf Hellvik 1977 (kalkmalerier). — Fyldige *udskrifter* af de gennemgåede arkivalier findes i NM.s 2. afd.

Rygningsbeskrivelse ved Kjeld de Fine Licht 1977, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Vibeke Michelsen 1977. Orgel ved Ole Olesen 1977.

Opmålinger. NM. F. Uldall u.å. (korets østvindue), Aksel Skov 1940. Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger. Johannes Petersen 1927. Arkitektskolen i Århus. Christel Ebsen, Inge Mette Kirkeby, Bernd Kjelland og Ole Schmidt 1975.

Tegninger af romansk gravsten, våbner på prædikestolen og våben på dørføj (usign.) (NM).

Litteratur. Chr. Vest Hertel: Forsøg til en antiqvarisk-historisk Reskrivelse over Aarhus Dom- og Cathedral-Kirke, II, Ålborg 1810, 431, 487, 598 ff. — Carl Jørgensen: Vejlbys Kirke. Historisk Orientering. Risskov 1952 og 1974. — Regnar Knudsen: Vejlbys Risskov gennem Tiderne. Vejlbys Risskov 1955. — Rygningsarkæologisk undersøgelse af Vejlbys kirke. Arkitektskolen, Århus 1976. Christel Ebsen m.fl. Et romansk tagværk. Arkitekten LXXVIII, 1976, 430f.

¹ Udg. af Århus domkapitels jordebøger I, 1972, 83. ² Kronens Skoder II, 609. ³ Samme IV, 34. ⁴ Chr. V. Hertel: Forsøg etc. II, 603f., Henrik Larsen, i ÅrbÅrhSt. 1927, 160 og 182f. ⁵ LA Vib. Viborg landstings skøde- og panteprotokol 1768—72 (R 24—702) fol. 569. ⁶ Samme 1772—76 (B 24-704) fol. 142. ⁷ LA Vib. Galten m.fl. hrd.s justitsprotokol 1769—89 (R 5015-7) fol. 342f. ⁸ LA Vib. Galten m.fl. hrd.s auktions-protokol 1783—1814 (R 50B—23) fol. 170ff. ⁹ LA Vib. Hasle m. fl. hrd.s skøde- og panteprotokol 1810—14 (B 58 SP4) fol. 176ff. og Chr. V. Hertel: Forsøg etc. II, 612. ¹⁰ Regnar Knudsen: Vejlbys Risskov etc. 84. ¹¹ Allerede i 1920'rne tinglystes en byplan i kommunen, og det skulle have været muligt at sikre en nænsom og kvalificeret behandling af Vejlbys ældre bebyggelse. Virkeligheden, som den aflæses i dag, udtrykker imidlertid en systematisk tankeløshed, præget af foragt for kontinuitet og blotet for helhedssyn. Kirken, der engang var den velhavende bondebys pryde, skranter som en fremmed på sin egen kirkegård. Jfr. F. Hastrup: Danske landsbytyper, Århus 1964, 187. ¹² Regnar Knudsen: Vejlbys Risskov etc., 54, 199. ¹³ Embedsbog og synsprot. Hvælvs-slutsten, anvendt på gravsted, er nævnt ovenfor p. 182, 185, og 357, fig. 181. ¹⁴ Lidt andre målangivelser hos Hertel. Regnar Knudsen, op. cit., p. 84, refererer en fortælling om, at muren kostede en skilling mere end kirken. ¹⁵ Meddelt af graveren, der videre kunne berette, at der i slutningen af 1960'erne fra betydelig dybde var fjernet en stor samling kamp og munkestensmurværk i den oprindelige kirkegårds nordøstre hjørne. ¹⁶ Hans Stiesdal, NM, godtgjorde ved en sondering oktober 1971, at muren, der i henseende til højde og tykkelse har paralleller ved andre kirker på Århusegnen, ikke havde været suppleret med grav. ¹⁷ Chr. V. Hertel: Forsøg etc. II, 611; LA Vib. Århus bispeark. Hasle hrd. Vejlbys 1720—1845 (C 3—589). ¹⁸ Synsprot. ¹⁹ LA Vib. Vejlbys kirkeresk. 1690—1719. ²⁰ RA. Rtk. rev. rgsk. Århus stifts kirkeresk. 1680—94.

H.J.1976

Fig.34. Vejlbj. *Smedejernskors (p. 1484). — Wrought iron crosses from graves.

²¹ Embedsbogen. ²² Note 19; LA Vib. Århus bispeark. Kirkernes jura patronatus 1695—1738 (C 3—1153). ²³ LA Vib. Århus bispeark. Hasle hrd. Vejlbj 1720—1845 (C3—589). ²⁴ F. Uldall: Om vinduerne i de jydskke Granitkirker. ÅrbOldkHist. 1894, 250; 303. ²⁵ Indb. af Hellvik. Et muligt bjælkehul fremdraget 1941, medd. fra Aksel Skov (NM). En pudskant lader antage, at skibets oprindelige loftsbrædder var sømmet på bjælkernes underside. ²⁶ Man bemærker, at kirkegården i Malling, ligesom den i Vejlbj, har været omgivet med en svær mur. C. G. Schultz i NMArb. 1945, 85—99. Også i kirketårnet i Hundslund ved Horsens fjord findes et lignende rum. En undersøgelse vil kunne afsløre, om tillige det svære tårn ved Mårslet kirke indeholder et tilsvarende klokke-kammer. ²⁷ Note 19; RA. Danske Kanc. Konc. og indl. til sjællandske reg. 1701, nr. 73; LA Vib. Århus bispeark. Kirkesyn 1700—02 (C 3—1106). ²⁸ LA Vib. Århus bispeark. Kirkesyn 1700—02 (C 3—1166). ²⁹ LA Vib. Synsprot. for kirker m.m. (C 30 B—3). ³⁰ Note 18; LA Vib. Vejlbj kirkeinsp. ark. Rgsk. 1861 1915. Om James Maag: Thyge Klemann i Aarhus Stiftstidende 1. aug. 1970. ³¹ LA Vib. Århus amts nordre provsti. Synsprot. 1813—26 (C 291—2). ³² LA Vib. Provsteark. Århus købstad og Hasle hrd. 1807—54. Synsprot. for kirker og præstegårde (C 24—5). ³³ LA Vib. Vejlbj kirkeinsp.

ark. Rgsk. 1861—1915.³⁴ Noterne 18, 21 og 33.³⁵ Jfr. Arkitekten LXXVIII, 1976, 430—31.³⁶ H. Søgaards (i Resen p. 25) antagelse af, at Hans Pedersen Horsens skulle have sin meddelelse om hvælvenes fuldførelse i Vejlbys fra en bog af Jørgen Samsing, synes mindre rimelig, end at H. P. H., der residerede i nabokirken, Åby, selv kunne have læst oplysningen i kirkens hvælv, hvis indskrift sikkert stod fremme ligesom de neden for omtalte våbner, der både omtales og aftegnes af Resen p. 117. ³⁷ P. H. var tillige Århus domkirkes kantor, hvis ledigtblevne embede ved hans død ansøgt i brev af 8. jan. 1502 (Acta pont. dan., nr. 3852). ³⁸ Eksempelvis Gjerrild og †Voldby (Randers amt) og †Fakse (DK Præstø p. 518). Jfr. Mette Brandt: Mulier mala. Smørkærningsfremstillinger i dansk, sengotisk kalkmaleri, i Bild och betydelse, red. af Louise Lillie och Mogens Thøgersen, Åbo 1976, 55—61. ³⁹ Snarere beregnet til tugtelse af djæveln end af hende selv (flagellant?), jfr. Mette Brandt p. 60. ⁴⁰ Erik Skov, NM, har venligst bistået ved læsningen. ⁴¹ Hertel II, 431. ⁴² Samme II, 606f. ⁴³ Bestemmelsen af figurene usikker p. gr. af de nytillføjede attributter. Simon er den eneste figur, der har et boret hul oven i hovedet. ⁴⁴ Den gamle By, inv. nr. 1098. Ved undersøgelsen ydedes stor hjælp af overinspektør Gunner Rasmussen. ⁴⁵ Den gamle By, inv. nr. 1100. ⁴⁶ De to dyder, Tro og Håb, har måske støttet og peget på en indskrifttavle. Jfr. billedskærerarbejde bl.a. i Århus Vor Frue, p. 1140, p. 1208. ⁴⁷ Slidspor i malingen ses på tavlens bagklædning, og på hjertets bagside sidder endnu en lille stump af korsets tap. ⁴⁸ Tilsvarende frakturindskrift skimtes nedenunder. ⁴⁹ Samme staffing som midtskabets. ⁵⁰ Jfr. Århus domkirke, epitaf nr. 36, p. 742. ⁵¹ Bøje, folkeudg. red. af Bo Bramsen 1954, nr. 1355. ⁵² LA Vib. Kirkeinsp.ark. Århus domk. Rgsk. 1758—1824 (C 617—50). ⁵³ LA Vib. Århus bispearkiv. Århus domk. Bilag til kirkeresk. 1700—1788 (C 3—2308—2316). ⁵⁴ Ifølge inventarprotokollen, nr. 108. — Røgelsekarret findes muligvis blandt de ikke identificerede kar i NM. ⁵⁵ Jfr. Helge Søgaard, i ÅrbGIBy. 1954, 27f. ⁵⁶ Ifølge sømspor (indb. 1905). ⁵⁷ Jfr. epitaf nr. 12 i Århus domkirke, p. 690. ⁵⁸ Th. Rasmussen: Prædikestolen i Vejlbys og dens Historie, i Aarhus Stiftstidende 5. jan. 1943, jfr. Hertel II, 570ff. og 608, der nævner, at stolen da (1810) havde »5 Afdelinger«, foruden stolens nuværende fire, måske et opgangsfag(?). Ifølge rgsk. for 1813 (note 31) var opgangen da ganske itu. ⁵⁹ Ligesom på gravsten ofte anvendt i stedet for hustruens initialer. ⁶⁰ To tegninger af våbnerne, med skriftlige angivelser af farverne, findes i NM. ⁶¹ Jfr. Henry Petersen: Danske gejstlige Sigiller, 1886, 64. ⁶² Omtalt af Resen p. 117; jfr. malet våben på alterbordsforsiden i Egå kirke, Randers amt. ⁶³ Jfr. fotos af Chr. Axel Jensen 1905 og Zangenberg 1926. ⁶⁴ Begge steder fandtes efter kalkafbankning spor efter bjælker, ca. 215 cm over gulvet, der har båret pulpituret (indb. ved Aksel Skov 1941). ⁶⁵ Hertel p. 609. ⁶⁶ Carl Jørgensen: Vejlbys kirke 1951, 14. Orgel nr. 3.s disposition findes i Organist- og Kantorembederne, 5. udg. 1953. ⁶⁷ RA. 108A. Rgsk. ældre end 1559. Nr. 21. Liste over indkrævede klokker 1528/29. ⁶⁸ Regnar Knudsen p. 235, der redegør for Kjeldsen-slægten p. 174ff. ⁶⁹ Vedr. ejeren, politikeren Chresten Moesgaard-Kjeldsen, se Regnar Knudsen p. 176. ⁷⁰ Resen p. 117, med tegning ved p. 113; jfr. Hertel p. 605. ⁷¹ Tegning af stenen hos Regnar Knudsen p. 175, hvor der tillige er redegjort for personalia. ⁷² Jfr. Poul Bredo Grandjean: Danske Haandværker-lavs Segl, 1950, 64f. og tavle 24 og 25 og p. 42 med tavle 11 og 12. ⁷³ Jfr. Århus domkirke, gravsten nr. 80, p. 813, fra 1731, med begravelse i »store gang« nr. 3, p. 914, hvortil hustruen kan være flyttet senere (1731?). ⁷⁴ Stenen blev fundet på våbenhusloftet. ⁷⁵ Jfr. P. B. Termansen: Nogle gravminder af smedjærn, i ÅrbGIBy. 1954, 26—29; om slægterne Hjortshøj og Just, se Regnar Knudsen p. 171 ff.

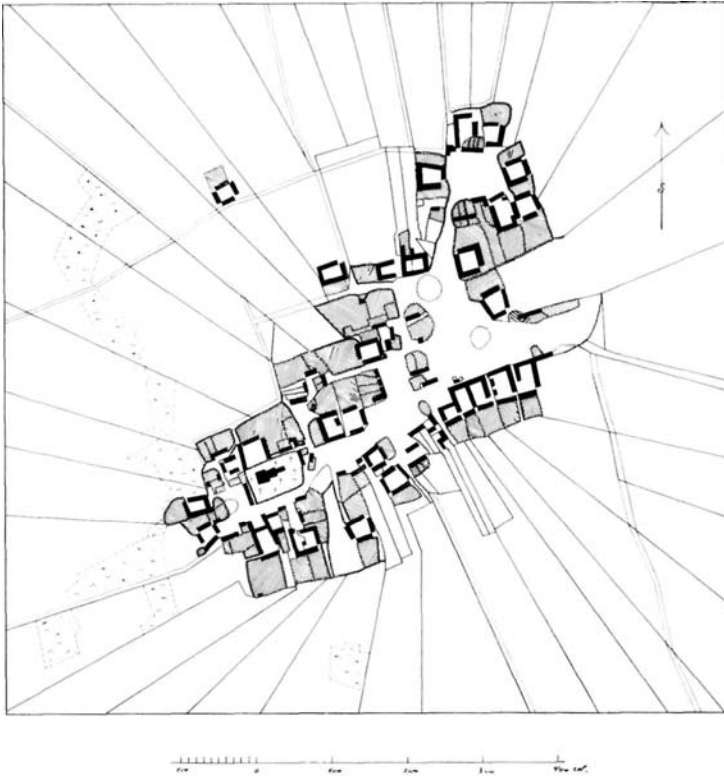

Fig. 35. Vejlbj 1: 10000. Målt 1816 af J. D. Frederichsen; udstykninger medtaget til omkring 1855. — *Map of the village 1816.*

SUMMARY

The village of Vejlbj, a few kilometres north of Århus, was at one time of considerable size and consisted of a number of important farms typical of the region (fig. 35). This development has in recent decades been supplanted by the rapidly growing city. In the Middle Ages the church was included in the canonicate of Århus cathedral, and a close connection between the country church and the principal church of the diocese was retained up to 1803. The siting of the church at the top of the hills above a wide river valley was in former times very impressive. The south and west sides of the churchyard wall, which is more than three metres high and a good two metres thick, are still extant (fig. 5). At the present time five or six churchyards are known of in the Århus area which have or have had such unusually stout enclosing walls of boulders. These walls were presumably built in the 15th century and may be assumed to have served as protective measures of one kind or another. The original part of the church, the chancel and nave, probably built in the middle of the 12th century, is constructed of smaller granite boulders with the inclusion of several split pieces of large boulders (fig. 9).

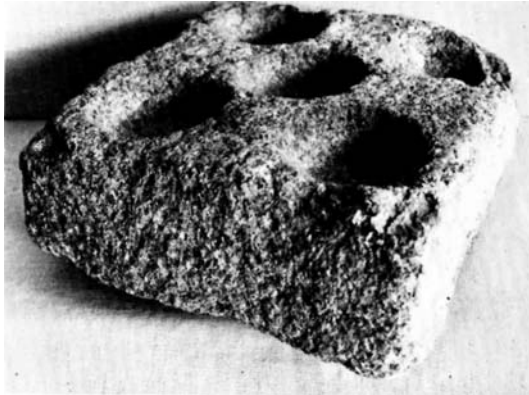
Among the details of the building must be mentioned the imposts of the round-arched doorways and chancel arch (fig. 6 and p. 1368, fig. 6 a—c), also the timberwork from the original roofing (fig. 7). The close of the 15th century and the decades up to the Reformation 1536 were in the Århus area as in other places in Denmark a period in which important building works on churches were undertaken. In Vejlbj during these years the chancel and the nave were covered with vaulting (just prior to 1492, cf. murals) and a porch and tower were added, both of brick (cf. fig. 10). The large porch, increased in height at a later stage, is inter alia with its high middle recess, in which is set the entrance door (fig. 13), characteristic of the Århus area. The tower too is in many respects typical of the building in the diocese during the Late Middle Ages, such as the belfry lights (fig. 4) which seem to owe their inspiration to the cathedral (p. 229, fig. 102). The little chamber, which forms a recess in the west wall (cf. fig. 3), shows the relationship of Vejlbj's tower with various other East Jutland churches, but the purpose of such small vaulted rooms is not clear. They may have had something to do with the functioning of the bells. In more recent times the church has been restored several times.

Murals have been discovered in the church from two periods. From the Romanesque period are remains on the walls of the chancel, the north one of which shows a fragment of a figure painting below a fret. The vaults in the chancel and nave as well as the east wall of the chancel were decorated soon after the vaulting was constructed 1492. According to an inscription (fig. 15) in the middle bay of the nave this took place in the second year of the episcopate of Bishop Niels Clausen and the sixth year of office of the parish priest and precentor of the cathedral Paul Hoffman. In the east vault of the nave can be seen the bishop's coat of arms next to a depiction of a canonised bishop (fig. 19) and in both the chancel's and the nave's vaulting is a shield with what is presumably the initial of the precentor: P. The simple decoration of the vaults corresponds in character to that of the cathedral (p. 431 ff.). The painted crucifix group (fig. 16) on the east wall of the chancel may possibly have served as an altarpiece for a time. In the east severy of the chancel can be seen the martyrdom of St. Erasmus (fig. 16), in the north severy is a butter churning scene (fig. 17) with a tormenting devil. On the underside of the chancel arch is a fragment of a Christ figure (fig. 18), which may have been repainted.

Some of the *furniture* prove the close connection with the cathedral. The entrance door (fig. 32) from 1531 bears the coat of arms and initials of another precentor, Jørgen Samsing, and the pulpit (fig. 28) was donated 1639 by a minister who officiated in both churches. It was later given paintings of Apostles by one of the two royal physicians-in-ordinary who held the office of precentor. Some Apostle figures from a triptych dating from the close of the 15th century serve as altarpiece. Three of the figures however date from c. 1660 and may come from a sepulchral tablet now disappeared. Until its restoration in 1869 there was another triptych (fig. 22) from c. 1525 in the church, now in Den gamle By Museum. The altarpiece's three original figures were replaced in 1738 by the Virtues Faith, Hope and Charity together with some allegorical figures, a large gilded heart being the sole remains. A crucifix (fig. 20), which was part of the decoration, may also come from a Baroque sepulchral tablet. A chancel arch crucifix (fig. 27, 30) from

c. 1250—1300 is now in Den gamle By Museum. A cresset stone (fig. 36) and the baptismal font, both of granite, were presumably part of the church's furniture during the Romanesque period.

Among the *sepulchral monuments* must be mentioned a Romanesque tombstone (fig. 33) of granite, a sepulchral tablet (fig. 31) in rustic Rococo, possibly made by the owner himself, as well as five wrought iron crosses (fig. 34), which were very common in churchyards at the close of the 19th century, but they have now almost disappeared.

Den gl. By fot.

Fig. 36. Vejlbj. Romansk *lampe (p. 1475). — Romanesque cresset stone.